

פרשת תרומה הלב הקים את המשכן

הרגישו כתורמים

פרשת תרומה (שמות כה, ב) פותחת, "דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי", אין הלשון ויתנו לי תרומה, הלשון היא "ויקחו לי", הנותן צדקה כנותן לעצמו. מביאה הגמרא בבבא בתרא (דף יא.):

תנו רבנן, מעשה במונבו המלך שבזבז אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשני בצורת, וחברו עליו אחיו ובית אביו ואמרו לו: אבותיך גנזו והוסיפו על של אבותם, ואתה מבזבזם! אמר להם: אבותי גנזו למטה, ואני גנזתי למעלה, שנאמר (תהילים פה, יב) "אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף". אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו, ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו, שנאמר (תהילים פט, טו) "צדק ומשפט מכון כסאך". אבותי גנזו דבר שאין עושה פירות, ואני גנזתי דבר שעושה פירות, שנאמר (ישעיה ג, י) "אמררו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו". אבותי גנזו אוצרות ממון ואני גנזתי אוצרות נפשות, שנאמר (משלי יא, ל) "פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם". אבותי גנזו לאחרים, ואני גנזתי לעצמי, שנאמר (דברים כד, יג) "ולך תהיה צדקה". אבותי גנזו לעולם הזה, ואני גנזתי לעולם הבא, שנאמר (ישעיה נח, ח) "והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך".

יש תנאי נוסף, צריך "מאת כל איש אשר ידבנו לבו", מביא האור יהל (ב, עמוד 126):

וראה בכתוב: "דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו' ואמרו חז"ל (ילקוט שמעוני, שסג) מי שנאמר בו (תהילים כד, א) "לה' הארץ ומלוואה", "אשר לו הים והוא עשהו" (תהילים צה, ה), ואמר (דברים י, יד) "הן לה' אלוֹקֵינוּ השמים", הוא צריך לבשר דם? ! אלא שחומד לישראל לשרות שכינתו בהם, כאב שמחמד לבניו, לכך נאמר "יקחו לי", והרי דברים קל וחומר ומה לעשות משכן כבוד וכפרה לישראל, אמר הקב"ה "דבר אל בני ישראל" - בלשון פיוס, כמה דאת אמר (ישעיה מ, ב) "דברו על לב ירושלים", האומות שהן דוחקין את ישראל וכו', מה תהא עליהן וכו' עד כאן. ועתה צא וחשוב, בני ישראל נשתעבדו במצרים ועניים מרודים היו שם, אחר כך הוציאם ה' יתברך מעבדות לחירות ויצאו ברכוש גדול, כמו שאמרו חז"ל (בכורות דף ה:) שכל אחד ואחד מישראל הולך עמו תשעים חמורים לובים טעונים כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות, וכעת מבקש מהם מי שנתן להם כל עשירות זו, שיפרישו משהו מממונם הרב לעשיית משכן כבוד וכפרה להם בשבילם ולטובתם, ומי הם בני ישראל אלו? - דור הדעה מקבלי התורה"ק, אשר שפחה שבהם ראתה מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי!

והנה אילו היינו אנו גבאי תרומה זאת, כמה תרעומת היה מצטבר בלבותינו אם היינו צריכים רק להגיד פעם שנית "תנו למשכן", אבל ראה האריך מזדקקים בשמים לענין זה, שנאמר "דבר אל בני ישראל" - לשון פיוס - כלומר: פייס אותם על דבר זה, שהרי הם נצרכים לחסר מכיסם תרומה זו, וכמה דאת אמר "דברו על לב ירושלים", הרי בחינה של פיוס ודברי נחומים כעל לבות שבורים ורצוצים הנאנחים והנאנקים על חורבנו הגדול, כי נשאר בלא כהן, בלא מקדש, בלא ירושלים וכו', התם פיוס - והכא פיוס! , התם דברו - והכא דברו, וכל כך למה? הוי אומר שהרי נוטלים את ממונם, הוא מה שאמרנו כי הקב"ה יודע כמה קשה יצר הרע, שאפילו הוא קראו רע, ולכן מפיסם השי"ת בציוויו על חסרון כיסם - כדי לבנות להם מקדש - לחיותם, לקדשם, ולטהרם, וכנאמר - "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם".

את המשכן לא בנו בחומר ולבנים, בכסף וזהב. את המשכן בנו בנדבת הלב. כמה שהאדם נתן תרומה ביתר נדיבות לב, כך הלכה תרומתו למקום קדוש יותר. ואף שאומרת הגמרא בראש השנה (דף ד.), "האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני, ובשביל שאזכה בה לחיי העולם הבא, הרי זה צדיק גמור?"

כוח הרצון

יש דרגות בצדקה. בעלי התוספות (שמות כה, ג) מבארים מהו "זהב וכסף ונחושת", וכנגדן יש צדקות בעולם אותה שאדם עושה כשהוא בריא נחשבת לו כזהב. כשהוא חולה ונותן מעכשיו נחשבת לו ככסף, כשהוא נותן לאחר המיתה נחשבת לו כנחושת". מי שזוכה ונותן צדקה בלב שלם, הכסף שנתן הולך למקומות טובים יותר. אלו שנתנו זהב בכוונת הלב זכו והשתמשו בזהבם לארון הברית בעצמו, הפחותים במקצת זכו והזהב הלך למנורה, וכן הלאה. לכך הקב"ה אומר לבני ישראל "מאת איש אשר ידבנו לבו", אף שהכסף שלי, אני נתתי לכם אותו לפני חצי שנה בים סוף, אך האדם מרגיש שהכסף כבר שלו. צריך לבקש ממנו, צריך שהוא יתן מ"שלו" בלב שלם.

בלי כוח הרצון הנמצא בלב אין מה לעשות עם חכמה. המדרש (תנחומא ויקהל, ב) מביא

"ואמלא אותו רוח אלוקים בחכמה" (שמות לא, ג), שכבר היתה בו חכמה למדך שאין הקב"ה ממלא חכמה אלא למי שיש בו כבר. מטרונה אחת שאלה את רבי יוסי בר חלפתא, מהו שכתב (דניאל ב, כא) "יהב חכמתא לחכימין", לטפשים היה צריך לומר? אמר לה, בתי אם יבואו אצלך שנים אחד עני ואחד עשיר והן צריכין ללות ממך מומן לאי זה מהם את מלוה? אמרה לו (המטרונה) לעשיר. אמר לה (רבי יוסי בר חלפתא), ולמה? אמרה לו (המטרונה), שאם יחסר יהיה לו מומן שיפרע, אבל עני אם יאבד מעותי מהיכן יפרע?! אמר לה (רבי יוסי בר חלפתא), ישמעו אזניך מה שפיך מדבר. כך אם היה הקב"ה נותן חכמה לטפשין, היו יושבין בבתי כסאות ובמבואות מטונפות ובבתי מרחצאות ואין מתעסקין בה. אלא נתנה הקב"ה לחכמים שיהו יושבין בישיבת זקנים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ועוסקין בה, לכך כתיב "ואמלא" מלא מי שהיה בו כבר חכמה.

צריך כוח רצון כדי להגיע לחכמה. הלב מקרין ומשפיע על השכל. אך אם כלי העשיה מפעילים את האדם בלא שכל, הוא לא יגיע רחוק... צריך לדעת לשלב את המעלות, את הלב יחד עם השכל.

לי לשמי

מבאר רבי חיים שמואלביץ (שיחות מוסר, מט):

"ויקחו לי תרומה" - "ועשו לי מקדש" (שמות כה, ב-ח). ופירשו חז"ל (הובא ברש"י שם), "לי לשמי", כלומר, שיהיה כל דבר המשכן עשוי לשם ה' לבדו, ולא תתערב בו אפילו נקודה קטנה של פניה עצמית (בדרך זו יש לבאר את הנאמר בעיר הנדחת (דברים יג, יח) "ונתן לך רחמים ורחמך", מבאר האור החיים, "כוונת מאמר זה כאן לפי שצוה על עיר הנדחת שיהרגו כל העיר לפי חרב ואפילו בהמתם מעשה הזה יוליד טבע האכזריות בלב האדם, כמו שספרו לנו הישמעאלים כת הרוצחים במאמר המלך כי יש להם חשק גדול בשעה שהורגים אדם ונכרתה מהם שורש הרחמים והיו לאכזר, והבחינה עצמה תהיה נשרשת ברוצחי עיר הנדחת. לזה אמר להם הבטחה שיתן להם ה' רחמים הגם שהטבע יוליד בהם האכזריות מקור הרחמים ישפיע בהם כוח הרחמים מחדש לבטל כוח האכזריות שנולד בהם מכוח המעשה. ואומרו ורחמך העיר בזה שכל זמן שהאדם הוא בגדר טבע אכזרי כמו כן יתנהג ה' עמו שאין ה' מרחם אלא לרחמן". מי שמקיים את מצוות ביעור החוטאים לשם שמים, לשם שום פניה עצמית, הקב"ה יתן לו רחמים כפי השיעור שהיה צריך להתאכזר כדי להרוג את החוטאים).

כתיב (מלכים א-ה, טז-יט) "וישלח שלמה אל חירם לאמר. אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם ה' אלוקיו מפני המלחמה אשר סבכהו עד תת ה' אתם תחת כפות רגלו רגלי. ועתה הניח ה' אלוקי לי מסביב אין שטן ואין פגע רע. והנני אמר לבנות בית לשם ה' אלוקי כאשר דבר ה' אל דוד אבי לאמר בנך אשר אתן תחתך על כסאך הוא יבנה הבית לשמי". ופירש הרד"ק: "לא רצה לגלות לו הטעם כי הקל מנעו, כי לא היה כבוד אביו, ואמר לו זה הטעם הנראה".

וצריך להבין מה הוא הטעם אשר נתן שלמה לחירם, באמרו "מפני המלחמה אשר סבבהו", כי אין לומר כפשוטו שמפני טורח המלחמות שהיו לו תמיד לא היה לו פנאי לבנות את בית המקדש, שהרי הכתוב מעיד (שמואל-ב ז, א-ב) "ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל איביו. ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלוקים ישב בתוך היריעה", וביקש אז לבנות את הבית [ועיין בפירושו הרד"ק שהעיר שהרי היו לו מלחמות גם לאחרי כן כמו שאמר הכתוב (שמואל-ב ח, א) "ויהי אחרי כן ויך דוד את פלישתים", ותירץ: "עד עתה היו באים עליו אויביו וכיון שהצליחו הא-ל ונצח כל אויביו וייראו אויביו ממנו ולא באו עליו אבל הוא הלך עליהם"]. העולה מן הדברים שאמנם היה לדוד פנאי לבניין המקדש, אלא שמנעו ה' כמבואר בנביא שם, ואף על פי ששלמה לא רצה לגלות טעם זה לחירם מפני כבוד אביו, וכמו שכתב הרד"ק, מכל מקום איזה טעם הוא זה שאמר לו "מפני המלחמה"?

לשמי בשלימות

אלא נראה לומר, כי מאחר שהיו לדוד מלחמות מן הנמנע היה שיבנה דוד את המקדש, שכן אמר שלמה בתפילתו בחנוכת בית המקדש (מלכים-א ח, מד), "כי יצא עמך למלחמה על איבו בדרך אשר תשלחם והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בנתי לשמך", והיינו שהתפילה בבית המקדש מועילה לישראל לנצח את אויביהם במלחמה, וכך כתב המן הרשע באיגרתו (אסתר רבה ז, יג), "כשבאין למלחמה נכנסין בתוכו ומכשפים בתוכו, וכשהן יוצאים ממנו הורגים ומחריבים את העולם", וכיון שערך דוד מלחמות, הרי הייתה לו תועלת בבניין בית המקדש לנצח במלחמה, ולא היה הבניין 'לי לשמי' בשלימות. ואף שנצחון של ישראל במלחמה גם הוא כבוד שמים - "ה' איש מלחמה", מכל מקום אפילו 'חשבון' כזה שינצחו את ישראל את אויביהם במלחמה, גם כן מגרע מן ה'לשמה', שסוף סוף הם הלוחמים ולהם הישועה. ה'לשמה' צריך להיות נקי לגמרי, וכמו בקדשים (זבחים דף יג.) שלשמו ושלא לשמו הרי הוא פסול.

ולכן נזכר בפסוק שלוש פעמים את המילה "לשמי", צריך שבית המקדש יבנה לגמרי לשם שמים בלא שום פניות צדדיות. וכך הוא במלבי"ם: "רצה לומר אני הוא שיכול לאמר "לבנות בית לשם ה' אלוקי" - היינו בכוונה מיוחדת לשם ה' בלא שום פניה חיצונית, אחר שאין לי לקוות למצוא על ידי הבית מנוחה ממלחמות - "כאשר דבר ה' אל דוד אבי" - ש- "בנך אשר אתן תחתך על כסאך" - והוא כבר ימצא ממלכה נכונה בשלות השקט - "הוא יבנה הבית לשמי" - דייקא, לשם ה' ביחוד, שזה העיקר הנרצה בבנין הקדוש הזה". צריך שתהיה הבניה לשם ה' בשלימות כדי לבנות את בית המקדש.

הניסים בתרומה למשכן

הקב"ה העמיד במבחן את עם ישראל האם הם חושקים בכל ליבם להקים משכן. המבחן הראשון היה בעצם הנדבה, האם יתנו בכל ליבם. הוסיף הקב"ה ובחן את ליבם בבקשת חומרי הגלם למשכן. אומר הפסוק (שמות כה, ג-ז), "וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת. ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים. וערת אילים מאדמים וערת תחשים ועצי שטים. שמן למאור בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים. אבני שהם ואבני מלאים לאפד ולחשן".

להשיג את כל שלוש עשרה חומרי הגלם לא היה כל כך פשוט. את הזהב הכסף הנחושת והצמר הביאו מביזת הים. אולם את המשך הרשימה לא היה כל כך קל להשיג. שמן למאור אי אפשר להביא סתם שמן. צריך להביא את הטיפות הראשונות מכל זית, אלו שמרירותו של הזית לא מורגשת בטעמם. היה צריך כמות עצומה של שמן לארבעים שנה. כנראה שגדלו עצי זית בדרך נס במדבר כדי לספק שמן למנורה (ועיין בהדר זקנים לבעלי התוספות שמות טו, כב).

את אבני השוהם והתחשים לא היה ניתן להשיג. על אבני השוהם מביא המדרש (שמות רבה לג, ח):

דבר אחר "ויקחו לי תרומה". בשעה שאמר הקב"ה למשה על עסקי המשכן, אמר לפניו (משה), רבוננו של עולם, יכולין הם ישראל לעשות? אמר ליה הקב"ה, אפילו אחד מישראל יכול לעשותו שנאמר "מאת כל איש אשר ידבנו לבו". אמרו רבנן אף במן שהיה יורד לישראל היו יורדות בו אבנים טובות ומרגליות, והיו הגדולים שבהן באין ומלקטים אותן והיו גונזין אותן, תדע

שכן הוא שנאמר (שמות לו, ג) "והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר" וכי בבקר היו מביאים בצהרים לא היו מביאים אלא ממה שהיה המן מוריד להם הביאו וכן הוא אומר (שמות לה, כז) "והנשיאים הביאו", "וזאת התרומה".

על התחשים מביא רש"י, "תחשים", מין חיה, ולא היתה אלא לשעה והרכה גוונים היו לה, לכך מתרגם ססגונא, ששש ומתפאר בגוונין שלו". אין כזו חיה, עם ישראל חיפשו והצטערו היכן ניתן להשיג את החיה אותה ציווה ה' להביא למשכן ולא מצאו. הקב"ה ראה בצערם וזימן להם את התחש כדי שיוכלו להשלים את המשכן.

המאמץ בקרשים

את אבני השוהם והתחש הקב"ה זימן למשכן בדרך נס. הקשה רבי זבולון גרז, את עצי השיטים עם ישראל הביאו עמם ממצרים. רש"י מביא, "ועצי שטים", מאין היו להם במדבר? פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקודש, שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר, והביא ארזים למצרים ונטעם, וצוה לבניו ליטלם עמהם, כשיצאו ממצרים".

בתרגום יונתן בן עוזיאל (שמות כו, כח) מוסיף יותר, "ונגרא מציעאה בגו לוחייה (והבריה האמצעי בתוך הקרשים) משלביש מן סייפי לסייפי (משולבים מן הקצה לקצה), מן אילנא דנציב אברהם בבארה דשבע (מן העץ שנטע אברהם בבאר שבע), וכד עברו ישראל ית ימא (וכאשר עברו בני ישראל את הים) קטעו מלאכיא ית אילנא וטלקוהו לימא (קצצו המלאכים את העץ וזרקוהו לים) והות טפי על אנפי מיא (והיה צף על פני המים), והוה מלאכיא מכריז ואמר דין הוא אילנא דנציב אברהם בבירא דשבע וצלי תמן בשום מימרא דה' (והיה המלאך מכריז ואמר זה הוא העץ שנטע אברהם בבאר של שבע והתפלל שם בשם מאמרו של ה'), ונסבוהי בני ישראל ועבדו מניה נגרא מציעאה אורכיה שובעין אמין (ויקחוהו בני ישראל ויעשו ממנו בריח אמצעי אורכו שבעים אמות). את הקרשים היו צריכים להביא ממצרים, את הבריה התיכון נטע אברהם אבינו. מדוע הוצרכו לאברהם אבינו וליעקב אבינו כדי להביא קרשים למשכן, הרי הוצרכו לקחת עמם קרשים עצומים כאלו במשך שנה שלימה במסעיהם במדבר, מדוע לא הגיעו הקרשים בדרך נס בזמן הקמת המשכן?

את היסוד צריך לפעול לבד

ביאר רבי זבולון גרז, לייסד משכן צריך שהפעולה תהיה של האדם, אי אפשר לסמוך על הנס. מעצי השיטים עשו את קרשי המשכן, שנתנו לו דין של משכן. הכלים היו מעצי שיטים מצופים בזהב. היסוד למשכן צריך להיות במאמץ של האדם, רק על ידי שהאדם מוציא מעצמו הוא יכול להקים את המשכן, להביא לידי השראת השכינה. אף התחשים הגיעו בדרך נס מכוח ישראל שחיפשו וחיפשו ולא מצאו. פעולת הביקוש והחיפוש זיכו את עם ישראל בנס הגדול שבאו התחשים. זיכו את עם ישראל באפשרות לעשות מכסה המשלים את המשכן.

נעמיק יותר. הגמרא בברכות (דף נה). אומרת, "אמר רב יהודה אמר רב: יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ. כתיב הכא (שמות לה, לא) "וימלא אתו רוח אלוקים בחכמה ובתבונה ובדעת", וכתוב התם (משלי ג, יט-כ) "ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה", וכתוב "בדעתו תהומות נבקעו"; בלי ידיעת אותיות שנבראו בהם שמים וארץ אי אפשר לבנות משכן, כדי לזכות להקים שמים וארץ צריך שעם ישראל ירצו ויבקשו השראת השכינה בתחתונים.

ומעתה, ל"ט מלאכות האסורות בשבת נלמדות מהמלאכות שהיו במשכן. ואף שאיסור מלאכה בשבת הוא כי הקב"ה שבת ממלאכת בניין שבת וארץ, ועל הבריאה נאמר (תהלים לג, ו), "בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם", הבריאה נבראה בעשרה מאמרות. בבריאת העולם לא היו מלאכות כלל, מדוע בשביתה זכר לשביתת הקב"ה ממלאכת שמים וארץ שובתים ממלאכה? מדוע שובתים ממלאכות שהיו במשכן? בבריאת שמים וארץ לא הייתה מלאכה, הייתה עשייה. עם ישראל מצווה לשבות מעשיית מלאכות. הדוגמא למלאכות המקבילה לבריאת שמים וארץ היא הקמת המשכן. לכך בשבת צריך לשבות ממלאכות שהיו במשכן.

המשכן בכוח האבות

הקמת המשכן מקבילה לבריאת שמים וארץ, לכך בצלאל צריך לדעת אותיות שנבראו בהם שמים וארץ. זכות זו באה לו מזקנו חור. מביא המדרש (שמות רבה מח, ג), "ראו קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור" (שמות לה, א), מה ראה להזכיר כאן חור? אלא בשעה שביקשו ישראל לעבוד עבודת כוכבים נתן נפשו על הקב"ה ולא הניחן עמדו והרגוהו, אמר לו הקב"ה חייך שאני פורע לך... כך בשעה שעשו ישראל העגל עמד חור ונתן נפשו על הקב"ה, אמר לו חייך כל בנים היוצאים ממך אני מגדלם שם טוב בעולם שנאמר "ראו קרא ה' בשם בצלאל וימלא אותו רוח אלוקים"; חור מסר נפשו שלא להשתתף בחטא העגל, נראה שמיתתו הייתה לחינם. מגלה לנו המדרש, בזכות מסירות נפש הזו זכה בצלאל להקים את המשכן. מסירות הנפש הזו הביאה להשראת השכינה.

האבות הקדושים השתתפו גם הם בהקמת המשכן. אברהם אבינו הביא את הברית התיכון. המשכן היה מוכן בחנוכה, והוקם בניסן חודש לידתו של יצחק אבינו. יעקב אבינו הביא את הקרשים. אף האמהות השתתפו בבניין המשכן. שני בוני המשכן, בצלאל ואהליהב היו משתי האמהות. בצלאל משבט יהודה בן לאה, ואהליהב משבט דן מזלפה שפחת רחל. בזכות שרה ורבקה היו השראת השכינה וכלי המקדש, כמפורש ברש"י (בראשית כד, טז), "שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת (המנורה), וברכה מצויה בעיסה (השולחן), וענן קשור על האהל (ארון הברית), ומשמתה פסקו, וכשבאת רבקה חזרו".

כדי להקים משכן שהוא דוגמת שמים וארץ צריך את כוחם של האבות הקדושים יחד עם מאמץ וביקוש של עם ישראל שבאותו הדור. זאת מלבד החיוב להביא מחצית השקל למשכן, כדי לצקת את האדנים. כל אחד ואחד מישראל הצטרף בכספו ליצור את הבסיס לקרשים. יצר בסיס להמשך פעלם של אברהם ויעקב אבותינו.

"המראות הצובאות"

אף הנשים הצטרפו להקמת המשכן, אומר הפסוק (שמות לח, ח), "ויעש את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראת הצבאת אשר צבאו פתח אהל מועד". מבאר רש"י:

בנות ישראל היו בידן מראות, שרואות בהן כשהן מתקשטות, ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן, והיה מואס משה בהן, מפני שעשויים ליצר הרע, אמר לו הקב"ה קבל, כי אלו חביבין עלי מן הכל. שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות במצרים. כשהיו בעליהם יגעים בעבודת פרך, היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות, וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים, לומר אני נאה ממך, ומתוך כך מביאות לבעליהן לידי תאוה ונזקקות להם, ומתעברות ויולדות שם, שנאמר (שיר השירים ח, ה) "תחת התפוח עוררתך", וזהו שנאמר "במראות הצובאות". ונעשה הכיור מהם, שהוא לשום שלום בין איש לאשתו, להשקות ממים שבתוכו את שקנא לה בעלה ונסתרה.

את המראות שמו כצורתם במשכן. לא יצקו את כולן יחד לעשות כיור, כל אחת יכלה לזהות את המראה שלה, בה היא פעלה להרבות את כלל ישראל במצרים.

הקמת המשכן ככפרה לחטא העגל

נחלקו הראשונים האם המשכן היה כתיקון לחטא העגל, או שמבריאת העולם יש צורך במקום להשראת השכינה. דהנה הקמת המשכן בפועל הייתה אחר שסלח הקב"ה לישראל על חטא העגל ביום הכיפורים. אך אימתי נצטוו על הקמת המשכן נחלקו הראשונים. ברש"י (שמות לא, יח) מבאר: 'אין מוקדם ומאוחר בתורה. מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה, שהרי ב"ז בתמוז נשתברו הלוחות, וביום הכפורים נתרצה הקב"ה לישראל, ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן'. וכך מוסיף רש"י (שמות לג, יא): 'בעשרה בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם, ואמר לו למשה (במדבר יד, כ) "סלחתי כדברך", ומסר לו לוחות אחרונות. וירד והתחיל לצוותם על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן'. המבואר ברש"י

שאחר מעמד הר סיני, משה רבינו עלה למרום לקבל לוחות ראשונות, וכיון שירד ב"ז בתמוז ראה שעשו העגל ושבר הלוחות, ועשו ישראל תשובה עד ראש חודש אלול ובו עלה משה רבינו לקבל לוחות שניות. ביום הכיפורים ירד משה רבינו עם הלוחות השניות ונתכפר להם חטא העגל, ונצטוו להקים משכן.

אמנם יקשה שמא הקב"ה צווה על כך למשה בארבעים יום הראשונים? ואכן במדרש תנחומא (כי תשא, לא) מבאר: "אמר רבי יהודה בר שלום מאה ועשרים יום עשה משה אצל הקב"ה... עשה שם אלול כולו ועשרה מתשרי וירד בעשור, והיו ישראל שרוים בתפלה ותענית ובו ביום נאמר לו למשה (במדבר יד, כ) "סלחתי כדבריך", וקבעו הקב"ה יום סליחה ומחילה לדורות שנאמר (ויקרא טז, ל) "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר", ומיד צוה לו למשה (שמות כה, ח) "ועשו לי מקדש"; מבואר בדבריו שאף הציורי להקים משכן, היה אחר כפרת חטא העגל.

בטעם הדבר מבאר האור החיים (שמות כה, ב): "ויש טעם בדבר על פי דבריהם ז"ל (תנחומא) שאמרו כי המשכן הוא כפרה על מעשה העגל, עוד אמרו (שמות רבה לג, ח) וזה לשונם: אמר משה לפני ה' וכי ישראל יכולין לבנות משכן". ואכן צריך הדבר ביאור, וכי יתכן שרק מאה ועשרים יום אחר מעמד הר סיני נצטוו על הקמת המשכן שבו תשרה השכינה, ואילו לא חטאו בעגל לא היו זוכים למשכן שבו תשרה שכינה ביניהם?

לעתיד לבוא - בכל מקום אשר אבוא אליך

הנה מבאר הספורנו (שמות כ, כא): "בכל המקום אשר אזכיר את שמי", שאבחר לבית ועד לעבדי, כענין "הזכירו כי נשגב שמו" (ישעיהו יב, ד). "אבא אליך וברכתוך", לא תצטרך למשוך השגחתי אליך באמצעיים של כסף וזהב וזולתם כי אמנם אני "אבא אליך וברכתוך". המבואר בספורנו שקודם חטא העגל, לו היו זוכים הייתה שורה השכינה בכל בית בישראל. וכך הוא בספורנו (שמות כה, ט): "וכן תעשו", אתם כדי שאשכון בתוכם, לדבר עמך ולקבל תפלת ועבודת ישראל, לא כמו שהיה הענין קודם העגל כאמרו (שמות כ, כא) "בכל המקום כו' אבא אליך".

בדרך הקרבת הקרבנות בזמן זה מבאר הספורנו (שמות כד, יח):

...והושג זה בארבעים יום אחרונים, ובהם נצטוה על מלאכת המשכן, כמו שבאר באמרו (שמות כה, כא) "ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך"... וזה בעצמו באר באמרו (שמות כה, ח) "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". לא כמו שיעד קודם לכן, כאמרו (שמות כ, כא) "מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך".

אבל עתה יצטרך לכהנים, וזה בעצמו התבאר באמרו (שמות כה, א) "ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך". והנה לא נבחר שבט לוי לשרת עד אחר מעשה העגל, כמו שהעיד באמרו (דברים י, ח) "בעת ההיא הבריל ה' את שבט הלוי לשרתו ולברך בשמו". ואמר אם כן שבכל פעם שעלה משה להר שהה ארבעים יום וארבעים לילה, והפעם אשר בה הושג זה התכלית היתה הפעם האחרונה לכולם, שבה צוה על מלאכת המשכן.

בחטא העגל השתנה המצב. מבאר הספורנו בביאור הפסוק (ויקרא יא, ב) "זאת החיה אשר תאכלו":

הנה אחר שהתנצלו ישראל את עדים הרוחני שקנו במתן תורה, אשר בו היו ראויים לשרות שכינה עליהם בלתי אמצעי, כאמרו (שמות כ, כא) "בכל המקום אשר אזכיר את שמי, אבא אליך וברכתוך" כמו שיהיה הענין לעתיד לבא, כאמרו (ויקרא כו, יא) "ונתתי משכני בתוכם, ולא תגעל נפשי אתכם", מאס הא-ל יתברך אחר כך מהשרות עוד שכינתו ביניהם כלל, כאמרו (שמות לג, יב-טז) "כי לא אעלה בקרבך".

והשיג משה רבינו בתפלתו (ויקרא ט, כג) איזה תיקון, שתשרה השכינה בתוכם באמצעות משכן וכליו ומשרתיו וזבחיו, עד שהשיגו זכו אל "וירא כבוד ה' אל כל העם" ואל ירידת אש מן השמים (ויקרא ט, כד) ובכך ראה לתקן מזגם שיהיה מוכן לאור באור החיים הנצחיים, וזה בתקון המזונות והתולדה. ואסר את המאכלים המטמאים את הנפש במדות ובמושכלות.

המקדש כדי שידעו הגוים גדולת ישראל

ונמצא שבגאולה השלימה תהיה השכינה בלב כל אחד ואחד, אמנם חלוק מציאות הגאולה ממצבם של ישראל קודם חטא העגל, דאף שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי, אך אינו מחמת דרגתם, אלא שהראו להם את העתיד, אך בהכנה לגאולה העתידה, יעבדו לתקן את החטאים ויגיעו למצב שיהיו ראויים שתהיה השכינה בלב כל אחד ואחד מכוח עבודתם, ואכן יקשה מהו הצורך במקדש?

מבאר המלבי"ם (יחזקאל לז, כו-כח):

והוא על דרך מה שכתוב בירמיה (ג, טז-יז) "והיה כי תרבו ופרייתם בארץ בימים ההמה לא יאמרו עוד ארון ברית ה' וכו' ביום ההוא יקראו לירושלים כסא השם". כי ברבות ישראל בריבוי מופלגת תהיה השכינה על ישראל ולא יצטרכו לקדושת הארון והמקדש, והנה קדושת המקדש שמצייר שה' ושכינתו מצמצם את עצמו בתוך נקודה מצומצם בין שני בדי הארון מורה האהבה שבינו עם ישראל כמו שכתבו (סנהדרין דף ז.ו.) כד רחימתין עזיזא וכו'.

אמנם שתהיה שכינת ה' על ישראל עד שהם יהיו המרכבה לשכינתו מציין גודל מעלת ישראל, וזהו שכתוב (יחזקאל לז, כו-כז) "ונתתי מקדשי בתוכם והיה משכני עליהם" שיהיה שני הדברים המקדש בתוך ושכינת ה' עליהם על כל ישראל, עד שהם בפני עצמם לא יצטרכו לקדושת המקדש שהם בעצמם יהיו הבדים והארון והקדש והמקדש שישכון ה' עליהם בקדש והמקדש שיהיה בתוך בין נחלת השבטים (כמו שכתוב ביחזקאל מח) יהיה רק שידעו הגוים שה' מקדש ישראל במה שיהיה מקדשי בתוכם.

הרי שלעתיד לבוא תהיה שורה השכינה בלב כל אחד ואחד, וכך היה קודם חטא העגל, היו מקריבים קרבנות כל אחד בביתו על ידי הבכורים, ומכל מקום נצטוו על המשכן קודם חטא העגל, כי בו יתגלה כבוד השכינה לעיני העולם כולו.

נצטוו על המשכן מיד אחר מתן תורה

כך איתא בזוהר (ב, דף רכד.):

כגוונא דא (כאופן זה) "כל הזהב העשוי למלאכה" (שמות לח, לד), מאי העשוי? הכא אסתכל קודשא בריך הוא, כד יהבו (כאשר הביאו) ישראל דהבא לעגלא (זהב לעגל), וקודשא בריך הוא אקדים לון דהבא דא לאסוותא (והקב"ה הקדים להם זהב זה לרפואה). דהאי דהבא דמשכנא אקדים לון לההוא דהבא דיהבו לעגלא (משום שזהב המשכן קדם לזהב שהביאו לעגל).

דכל דהבא דהוה עמהון ואשתכח עמהון יהבו לארמת משכנא (וכל הזהב שהיה עמם ונמצא אצלם הרימו למשכן), סלקא דעתך דכד עבדו ית עגלא אשתכח עמהון דהבא (דוכי יעלה על דעתך שכאשר עשו את העגל היה עמהם זהב) ואינון פריקו אודנייהו לנטלא ההוא דהבא (והם יפרקו את הזהב מאזניהם) דכתיב (שמות לב ג) "ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם", ועל דא אקדים דהבא דארמותא (ועל כן הקדים את זהב ההרמה למשכן), לכפרא על עובדא דא (לכפר על מעשה זה).

מדייק בביאור זיו הזוהר. דהרי בירידת משה מן ההר כבר נעשה העגל; הרי שנאמר ציווי הקב"ה לבנות המשכן מיד אחר מתן תורה וקודם עליית משה להר, ולכך זהו רפואה למכה של עשיית העגל. הרי לנו בדברי הזוהר, שנצטוו בבניית המשכן קודם עליית משה למרום וכדעת רש"י.

המשכן מקום למעמד הר סיני בנסתר

אמנם הרמב"ן (שמות כה, ב) חולק ומבאר:

כאשר דבר השם עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות, וצוה אותם על ידי משה קצת מצות שהם כמו אבות למצותיה של תורה, כאשר הנהיגו רבותינו עם הגרים שבאים להתייחד, וישראל קבלו עליהם לעשות כל מה שיצונו על ידו של משה, וכרת עמהם ברית על כל זה. מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לאלוקים כאשר התנה עמהם מתחלה "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי

ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה" (שמות יט, ה-ו), ואמר "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש", והנה הם קדושים ראויים שיהיה בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם.

ולכן צוה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו, ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל. והנה עיקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון, כמו שאמר (שמות כה, כב) "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת"..." וסוד המשכן הוא, שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר. וכמו שנאמר שם (שמות כד, טז) "וישכן כבוד ה' על הר סיני", וכתוב (דברים ה, כא) "הן הראנו ה' אלוקינו את כבודו ואת גדלו".

המבואר שהקמת המשכן הוא כדי שיהיה לעם ישראל מעמד הר סיני בכל יום, שבו יוכלו לשמוע את דבר ה', ולכך כשעלה משה רבינו לקבל לוחות ראשונות נצטווה על הקמת המשכן, כדי שיוכלו לשמוע את דבר ה' מבין הכרובים, מתוך התורה הקדושה. אך אחר חטא העגל נצטרף בהקמת המשכן כפרה לחטא העגל.

כך אף מבואר ברמב"ן (ויקרא ח, ב) בהקמת המשכן:

ועל דרך הישר, נצטוו משה במלאכת המשכן קודם למעשה העגל, וכשנצטווה לו הקב"ה והבטיחו שישרה שכינתו בתוכם ידע מעצמו שמצות המשכן במקומה עומדת, וצוה לישראל עליה כמו שפירשתי בפרשת ויקהל (שמות לה, א). ואחרי שהשלימו המלאכה נאמר לו פרשת "ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד" (שמות מ, ב), ושם "נאמר לו והקרב את אהרן ואת בניו וגו' (שמות מ, יב), והנה ידע שגם אהרן ובניו במעלתם ובחיבתם לפני המקום, ועכשיו חזר וזרזו ביום ראשון של מלואים ובשעת מעשה.

המשכן כפרת חטא העגל העתידי

כדעת הרמב"ן מצאנו בתנא דבי אליהו (אליהו רבה, יז):

כיון שקיבלו עליהן עול שמים בשמחה, אף הוא ירד ממקום כבודו ותפארתו משמי שמים העליונים... וכיון שקיבלו ישראל מלכות שמים בשמחה ואמרו (שמות כד, ז), "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע", מיד אמר הקב"ה למשה (שמות כה, א), "דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה".

וכן הוא במדרש (שמות רבה לח, ג):

"לקח פר בן בקר" (שמות כט, א). הדא הוא דכתיב (תהלים קיא, ב) "גדולים מעשי ה' דרושים לכל חפציהם", כשהוא רוצה הוא קוראה לשון נקבה שנאמר (במדבר יט, ב) "ויקחו אליך פרה אדומה תמימה", וכשהוא רוצה הוא קוראו לשון זכר שנאמר "לקח פר בן בקר" לכפר עליהם על מה שעתיד שנאמר (ויקרא ט, ב) "ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת", לכך נאמר "גדולים מעשי ה' דרושים לכל חפציהם".

המדרש מבאר שנצטוו אהרן להקריב פר בן בקר בימי המילואים, כדי לכפר על חטא העגל העתיד, הרי שסובר המדרש שנצטוו על בניית המשכן בעליית משה למרום, וכיון שירד משה ומצאם שחטאו בעגל לא אמר להם ציווי זה עד אחר יום הכיפורים.

וכן הוא בדעת זקנים מבעלי התוספות (שמות כה, ב):

פרשה זו (ציווי ה' למשה) נאמרה בתוך ארבעים יום שהיה ממתן תורה, וצוהו הקב"ה להיכן מניחה שיעשו משכן ובית קדשי הקדשים ובתוכו ארון, ובתוך הארון לוחות, ושם תשרה שכינה וישראל סביב כמו המלאכים סביב כסא הכבוד ושכינה ביניהם, וכן כתוב (שמות כה, ח) "ושכנתי בתוכם", כמו בתוך המלאכים. ועל זה נאמר (תהלים פב, ו) "אמרת אלהים אתם ובני עליון כלכם" להיות שכינתי ביניהם.

המבואר בדבריהם שנצטוו בהקמת המשכן קודם חטא העגל, והרימו את תרומת המשכן אחר חטא העגל.

הערב רב הופקעו מנדבת המשכן

והנה בדרך זו מצינו בזוהר (ב, דף קצה.) חילוק בין נדבת המשכן בפרשת תרומה, לנדבת המשכן בפרשת ויקהל:

ותא חזי מה כתיב בקדמייתא (בא וראה מה כתוב בראשון), (שמות כה, ב) "מאת כל איש אשר ידבנו לבו", לאכללא כלא (להכליל את כולם), בגין דבעא קודשא בריך הוא למעבד עובדא דמשכנא מכל סטריין (לפי שרצה הקב"ה שיהיה המשכן נעשה מכל הצדדים) במוחא וקליפה, ובגין דהווי אינון ערב רב בגווייהו (ולפי שהיו הערב רב בתוכם) אתמר "מאת כל איש אשר ידבנו לבו" לאכללא לון בינייהו דישראל דאינון מוחא (להכליל אותם בתוך ישראל שהם בבחינת מוח), וכולהו אתפקדו (לכך נצטוו כולם).

לבתר סטא זינא זינייה (לאחר מיכן נטה כל מין למינו) ואתו אינון ערב רב ועבדו ית עגלא (ובאו אותם ערב רב ועשו את העגל), וסטו אבתייהו אינון דמיתו וגרמו לון לישראל מותא וקטולא (ונטו אחריהם אלו שמתו מישראל, וגרמו לישראל מיתה והריגה), אמר קודשא בריך הוא מכאן ולהלאה עובדא דמשכנא (מעשה המשכן) לא יהא אלא מסטרא דישראל בלחודייהו (מכוחם של ישראל לבדם), מיד (שמות לה, א-ה) "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל" וגו', וכתוב בתריה "קחו מאתכם תרומה להשם", מאתכם ודאי, ולא כקדמייתא (כראשון) דכתיב "מאת כל איש אשר ידבנו לבו".

המבואר בדברי הזוהר כדעת הרמב"ן, שנצטוו ישראל להקים משכן כאשר עלה משה למרום לראשונה ולכך היו הערב רב שותפים בציווי לנדוב למשכן, אך אחר שקלקלו הערב רב בחטא העגל, הופקעו מבניין המשכן. הופקעו מקדושת הר סיני שהופיעה במשכן.

ה' יעזור שנזכה לראות בקרוב בבניין בית המקדש ולישועות ונחמות